

ЈОВАН ЧАБЕНОВИЋ

МАТАВУЉЕВА РЕДАКЦИЈА „ПРИМЈЕРА ЧОЈСТВА И ЈУНАШТВА“

Приликом другог доласка у Београд 1900. године војвода Марко Миљанов донео је своје рукописе и предао их Љубомиру Ковачевићу да их прегледа и припреми за штампу. Ковачевић је узео сам да приреди рукопис дјела *Племе Кучи у народној причи и пјесми*, Симу Матавуљу дао је *Примјере чојства и јунаштва*, а Милану Б. Милићевићу *Живот и обичаје Арбанаса*.¹ Маркове рукописе читали су и други научници из Београда нпр. Стојан Новаковић.

О приређивању најпознатијег књижевног дјела Марка Миљанова Матавуљ није оставио готово никаква трага, није написао предговор, поговор, рјечник, објашњења, није сачуван рукопис дјела помоћу којег би се могао утврдити приређивачев поступак. Зато не знамо детаљније у каквом је облику Матавуљ добио војводино дјело нити какве је интервенције чинио. Али недавно пронађени војводини рукописи, од којих су неки писани ауторовом руком, а друге су преписали војводини писари, бацају извјесну свјетлост на Матавуљево редакцију, па се на основу тога може говорити о Матавуљевој редакцији *Примјера чојства и јунаштва*.² И ми ћемо овдје указати на неке прешке у штампаном тексту дјела и на могуће узроке њихова настанка.

Марковом руком исписане су три приче о Албанцима, примјери бр. 13, 14 и 15, затим примјери од броја 60 до краја збирке. Али пишчев рукопис има низ особина којих у штампаном дјелу нема: рукописни текстови су нешто друкчији у појединостима, неки имају наслове, други су без наслова, приче се настављају

¹ *Живот и обичаји Арбанаса*, за штампу припремио Михаило Вукчевић, *Летопис Матице српске*, Нови Сад, св. 227, 228, 229, 230 за 1904. и 1905. годину.

² Рукописи су пронађени у заоставштини академика Љубомира Ковачевића и откупљени за Музеј Марка Миљанова на Медуну 1971. године.

једна на другу; у објављеном дјелу, међутим, сви примјери означени су бројевима, анегдоте су поређане друкчије. И најзад, у рукопису је иза приче о Меду Бечевићу и Јошу Станојеву (бр. 51), сачуван један *примјер* кога у објављеном дјелу нема. У овој, изостављеној анегдоти, говори се како Медо Бечевић тугује за својим побратимом, кучким хајдуком Јошом Станојевим Рашовићем. Редактор је ову анегдоту изоставио вјероватно зато што му се учинило да није много успјела, да нема радње и развоја догађаја. А у томе је, можда био у праву.³

Примјери чојства и јунаштва су ријетка збирка кратких прича које су објављене само уз ознаку бројем, без наслова. Може се претпоставити да је овакво означавање прича извршио редактор, али ни он нити ко други није објаснио зашто је тако учињено. Број умјесто наслова казује само један, и не много важан, податак: на којем се мјесту у композицији збирке налази која од прича, односно анегдота. А пошто их је 72, тешко их је памтити по бројевима и наводити по тој ознаци. Може бити да се редактор одлучио за овакво означавање и зато што су неке од ових анегдота одвећ кратке, па прикладне (такође кратке а изразите) наслове за сваку од њих није било лако наћи. Но могућно је да се Матавуљ определијелио за ознаке бројем не би ли на тај начин створио утисак композиционе компактности збирке. Па ипак се, чак уз претпоставку да је овакво обиљежавање постигло ефекат о коме је ријеч, мора поновити да нумеричко означавање *примјера* није подесно кад *примјере* треба цитирати или кад их треба укључивати у антологије, приручнике и уџбенике. Зато су приређивачи оваквих издања принуђени да *примјерима* које одаберу дају наслове.

Иако неки *примјери* у ауторову рукопису имају наслове, нема доказа да су их сви *примјери* имали. То не можемо поуздано знати јер није сачуван пишчев рукопис већине прича, а ни писарски препис са кога је евентуално дјело штампано. У Маркову рукопису улогу наслова имали су почеци прича у којима се спомиње име главног јунака (1, 2, 3 и др.) или двојице јунака (5, 8 и др.). Таквих почетака са именима јунака било је више, али редактор је неке од њих уклонио да би се избјегла монотонија.

Наслови који уводе читаоца у причу били су у облику синтагме или реченице, али су понекад били ван оквира фабуле, па су се редактору учинили сувишни и он је са њима двојако поступао: неке је претварао у почетну реченицу, друге је брисао. Поступио је, дакле, друкчије него што је поступао сам приповједач — он не почиње реченицу именом у зависном падежу, него му је главни јунак увијек субјекат реченице у првом падежу.

³ Јован Чађеновић, Један необјављени примјер чојства и јунаштва, *Просвјетни рад*, Титоград, 1978. бр. 7, стр. 7.

У неким случајевима редактор је спајањем наслова и почетне реченице стварао нову и друкчију реченицу. Понекад је скраћивао почетну реченицу ако је укључивала нешто од садржине наслова.

Према томе, наслови прича у рукопису избјегнути су у штампаном дјелу на два начина: или су брисани кад су били синтаксички одвојени од текста приче, или су уклопљени у прву реченицу којом анегдота почиње — кад је постојала тијесна веза између наслова и почетка приче.

У неким случајевима редактор је вршио измјене и на другим мјестима, и то из стилских и других разлога. У рукопису Марка Миљанова понављају се реченице, њихови дјелови, изрази и поједине ријечи, што је одлика усменог приповиједања, а ово дјело умногоме има такав карактер. Писац казује неке мисли више пута у истој или у више прича. То су оне мисли до којих му је највише стало, које су значајне за његов поглед на свијет. За исте мисли Марко је најчешће употребљавао исте ријечи и изразе, јер није располагао већим бројем синонима и других сличних језичких средстава — зато та понављања падају у очи. Редактор је најчешће изостављао такве поновљене ријечи, изразе, реченице полазећи од захтјева књижевног језика, стила и израза; другим ријечима од захтјева писане књижевности. Наравно, то је вршено у најнужнијим случајевима, јер редактор није тежио претварању приповједачевог усменог израза у писани. Само понекад је редиговање те врсте, уклањање те приповједачке црте, било непотребно. „Осман Бурца био је момак забица подгоричкога, Али-бега Лекића, родом Груда, који је има тридесет војника свога братства Груда. Ови су се свадиле с Османом који није има браства, а *Груда тридесет*“ (22). Редактор је изоставио поновљени податак да Груда има тридесет. Али тим понављањем истакнута је Османова усамљеност и утроженост, као и величина подвига Алије Аровића који је у тешким тренуцима притекао у помоћ Осману Бурци.

У неким случајевима редактор је оправдано изоставио поновљени текст, јер њим није било речено ништа ново ни сутерисано.

Основна одлика Маркова стила у причама и анегдотама је сажетост, лапидарност, језгровитост казивања. Критика је често истицала ту особину приповједача као значајан домет умјетничког приповиједања. Међутим, писцу није увијек полазило за руком да се сажето изрази, него је оставио низ развучених реченица, сувишних мјеста и непотребних објашњења. Зато је редактор настојао да ово постигне и у оним случајевима гдје то сам аутор није сасвим могао, па је скраћивао, изостављао групе ријечи и реченице. И редактор је то чинио успјешно, чувајући аутентичан пишчев стил и израз.

Ми не знамо све појединости у којима је Матавуљ интервенисао, али његова редакција оцијењена је у цјелини позитивно. Редактор је својим интервенцијама умногоструко допринио да дјело буде сажетије и читљивије.

Текст *Примјери чојства и јунаштва* још није проучен и критички издат. Језик дјела је особен, често необичан, па читаоци, и они стручнији, сматрају да су сва одступања од књижевне норме и од народног говора, у ствари, одлика пишчева стила и језика. Тешкоћи у третману ових одступања допринио је и то што говор Куча, основа Маркова језика, није проучен, није потпуно утврђена дијалекатска подлога пишчева језика, па је то допринијело да се многе прешке из првог издања преносе у сва каснија. Језик овога дјела представља тешкоћу за истраживаче и због флуидности неких пишчевих језичких црта.

Проучавајући пронађене рукописе, установили смо да у тексту дјела има велики број погрешака које су настале зато што је аутор недоследно писао неке језичке категорије, или што су преписивачи и редактор погрешно прочитали многа мјеста из пишчева (или преписивачева) рукописа. Због ауторитета првих приређивача војводинских дјела у аутентичност објављених текстова није се сумњало. Међутим, војводински рукописи показују да је многе ријечи и изразе писац написао друкчије него што су штампани. Неке грешке до којих је овако дошло ситне су, друге су крупније и утичу на смисао. Ми ћемо овдје донијети спорна мјеста оним редом како се налазе у објављеном дјелу.

За јунака Праича Ватина стоји (*примјер* 4) да је био „барјактар хотски“ (по племену Хоти), а треба *коцки*, по мјесту Коћи, како стоји у рукопису. Исти јунак спомиње се као барјактар коцки и у дјелу Стевана Дучића *Живот и обичаји племена Куча*.⁴

Пошто је објесио чувенога јунака Буљу Оровца што није хтио да понесе барјак пред царском војском на Куче, везир је питао другогача кучкога јунака Ивезу: „Оли ти барјак, али конопац?“ (6). Дијалекатско *оли*, употријебљено у значењу *хоћеш ли*, погрешно је преиначено у „Али ти барјак, али конопац?“⁵ Иако се ради о малој измјени рукописног текста, разлика је велика. Реченица је изгубила у језичком и садржајном погледу, мада је смисао и овакав јасан. Ријеч *оли* обична је у Кучима, Васојевићима итд., а војвода ју је употријебио и у *примјеру* број 60 (Бул-бег пита хајдука: „Оли се потурчити?“).

У причи о Хусејину Хоту и војводи Чубру (29) има више прешака, од којих неке, истина, не мијењају смисао. Марко Ми-

⁴ Стеван Дучић, *Живот и обичаји племена Куча*, Београд, СКА, 1931, Српски етнографски зборник, књ. XLVIII, Живот и обичаји народни, књ. 20, стр. 144.

⁵ Љубомир Ковачевић, предговор дјелу *Племе Кучи у народној причи и пјесми*, Београд, 1904, стр. LXX.

љанов прича како је кучки војвода Чубро у једној тешкој прилици узео пратиоца „па шњим по ноћи ојде преко Турске у кућу Хусеин-Хотову“. Умјесто *ојде*, како стоји у рукопису, у дјелу је написано: *хајде*, што је у контексту неадекватно и стилски непогодно. У истој причи говори се да су се Чубро и његов албански пријатељ понекад посвађали и „поријечали“. У једном тренутку Чубро каже Хоту: „Но си ти син Цуцан Перин, који ти је ћера дрва на магаре да продаје на пазар скадарски!“. Тако стоји у рукопису, али у штампаном тексту умјесто *да продаје* написано је да проје (у првом издању, у свим осталим да прође (29). Ова реченица у исправном облику налази се у верзији исте приче у дјелу *Племя Кучи у народној причи и пјесми*.⁶

Почетна реченица 20. приче у рукопису гласи: „Арбанас неће љеба да ије у онога што му мисли зло учинет“. У књизи ријеч *што* замијењена је ријечју *ко*, па је на тај начин смисао изокренут: Арбанас неће да једе хљеба у онога ко му мисли учинити зло. А тиме су људски односи пренесени из области архаичког „чојства“ у област односа каснијег друштва „себичних интереса“.

Сличног је карактера једна исправка рукописа којом се са главног јунака радња преноси на саговорника. Ново Поповић наговара Петра Бошковића да бјежи из Подгорице (27). Најзад је „Петра увјерио да га неће у тамницу оставити жив, онда је Петар пристâ“ да бјежи. У дјелу је умјесто *жив* написано *жива*, што потпуно мијења смисао: ради се о томе да Ново неће жив оставити Петра у тамници, а не да га жива неће оставити.

Једна погрешно написана или прочитана ријеч сродила се са контекстом тако да се грешка не би примјетила да није било рукописа. Говорећи о путовању црногорских осветника по турској земљи, приповједач каже: „Нећу набрајат кудијен су се преко турске земље у лабе возили, нит сувијем одили...“ (35). Умјесто *сувијем* одштампано је *кудијен*, тако је та ријеч поновљена а смисао измијењен.

Говорећи о једном састанку Куча и Климената на коме умало није дошло до покоља, војвода каже: „... теке су се онако на партаје макли и један у другога пушке окренули...“ (36). То мјесто је у штампаном тексту измијењено, у ствари замућено, и гласи: „теке су се онако *намакли* и један у другога пушке окренули“, што нема никаквог смисла. У објављеном дјелу изостављен је из неких разлога данас мање обичан израз *партаја* („на партаје“). Тај израз, који имамо у Вука, Змаја и др., налази се још у једном дјелу Марка Миљанова, а чује се у народу.⁷

⁶ Марко Миљанов, *Племя Кучи...* Титопрад, Графички завод, 1967, књ. II, стр. 43.

⁷ Марко Миљанов, *Живот и обичаји Арбанаса*, Београд, 1907, стр. 31.

Због погрешног читања једног мјеста у рукопису појавила се ријетка ријеч *појединце*. На почетку једне приче у рукопису је стајало: „Бивало је појединије љући . . .“ (38); то је у књизи промијењено у: „Бивало је појединце љући . . .“ А ријеч *појединце* чини садржај реченице у најмању руку двосмисленим.

У рукопису исте приче замијењен је народни израз „једама“ који се и код Марка Миљанова јавља у причању као временска ознака: „Једама, у неко доба, пушти га Туро . . .“ Судаћи по замјени, ријеч је погрешно прочитана, а можда и хотимично замијењена обичнијом, другог значења: „једва“ („Једва у неко доба . . .“) (38).

Има још примјера гдје је замјена појединих ријечи или израза извршена неспретно. Једна црногорска мајка видјела је турски пораз у бојевима на Медуну и Фундини; у тим бојевима учествовали су и њени синови; од четворице браће један је погинуо, а други је рањен. Весела због турске погибије и црногорске побједи, ова жена је рекла: „Кад сам видјела турску погибију на Медун и Фундану (. . .) сад да су им прости и они на Косово што су их побили, а не моји што су погинули . . .“ (42). У књизи умјесто *не моји* стоји „а не мари што су моји погинули“. Тако је изневјерен смисао Маркове реченице: мајка своје не жали ако Турци у масама гину. Рукописна реченица је у штампаном дијелу сажета и побољшана изостављањем дијела: „што су их побили“.

У неким случајевима локални израз је замијењен другим, обичнијим, али смисао ипак није промијењен. У причи о храбром бегу Зотовићу, који се побунио против везира, говори се о великој храбрости побуњеника. У рукопису те приче стоји: „Бег се нагна од онија јунака што не бјеже“ (44). Мисао је ова: бег се десио од оне врсте јунака који не узмичу пред непријатељем. У књизи умјесто „нагна“ стоји „наша“, што није довело до осјетне промјене смисла, али је потиснуто једно од значења глагола *нагнати се*, обично у црногорским говорима а забиљежено у Вукову, Броз-Ивековићеву и др. рјечницима. У рукопису приповједачев коментар ове приче гласи: „Види се лијепа миса у везира, а добре мисли и лијепо зборе“, што значи: везир је добро мислио и говорио, и шире: добре мисли налазе лијеп израз. У штампаном тексту је реченица овако дата: „Види се лијепа миса у везира да добро мисли и лијепо збори“. У измијењеној реченици сужено је значење оригинала — реченица се односи само на везира, на једног човјека и једну ситуацију, док оригинал има општије значење и представља елемент пишчеве поезике.

Опазивши Чевљане који су се с плијеном враћали из напада на „беглук Љубовића“, Бећо Плећевић Никшић, који је, са 40 Турака, такође био у чети, не смије да им удари, него тражи помоћ од Никшића; помоћ му дође, а он, пошто је већ дознао који

су све јунаци у чевској чети, опет не смије да удари. О томе се у војводињу рукопису каже и ово: „Сад има Бећо сто и педесет, али свакојако не смије им ударит јер знаваху Марка и његову чету...“ (45). Значи: и поред добијеног појачања, Бећо није смио да нападне. У штампаном тексту то је испало друкчије: „Сад има Бећо сто и педесет, али свакојакијех, те не смије им ударит...“ Значи, Бећова дружина састављена је од „свакојаких“, добрих и лоших јунака, зато Бећо не смије да удари на црногорску чету. Измијењен текст, као што видимо, није без смисла, али је измјена извршена без потребе и донијела је друго значење.

Почетак једне од најљепших прича у књизи гласи: „Остала је ријеч: поклаше се кâ Кучи и Клименти. Ево са часа се кољу ова два племена“ (56). У рукопису преписивача, међутим, друга реченица овога почетка гласи: „ево са часа им не испаде једном да се покољу ова два племена“. Овом реченицом причи је дат други задатак: њом писац хоће да прикаже како су два разборита и мудра племенска главара једном приликом спријечила сукоб два на свађу готова племена. Дакле, даљи ток приче у свему се слаже са значењем кључне реченице у рукопису, а не са значењем њене верзије у књизи. У причи није дато објашњење због чега се Кучи и Клименти кољу, а то се послѣ реченице из штампаног текста, очекује. Објављена реченица не одговара ни карактеру ових прича, јер у њима писац није тежио да даје узроке појавама нити да приказује појаве у цјелини, него само да изнесе појединачне случајеве од општег значења. Зато је задатак Маркове приче садржан у реченици из рукописа, а састоји се у томе да покаже како се нешто једном изузетно догодило. Прича је супротстављена великом броју зала која су се догађала на граници завађених племена. Прича показује јунаке који су се издигли изнад своје средине и њезиних преживљелих норми.

Истина, прича посредно садржи и нека објашњења зашто се крве сусједна племена. Из приче се види њихова преосјетљивост, готовост да због малих разлога потепну оружје једни против других итд. Међутим, све то не негира оно што је речено да реченица из рукописа одговара садржини приче.

У причи о Хајдару Цукићу из Спужа и бјелопавлићком јунаку Стану Ружином у рукопису има оваква реченица: „Ајдар нема кад рећ кâ друга чељад: Добра ти срећа...“ (61). У књизи то мјесто је овако престилизовано: „Хајдар нема кад већ кâ друга чељад да одговори: Добра ти срећа“. Редактор (или преписивач) погрешно је прочитао ријеч *рећ* као *већ*, затим је морао да дода: „да говори“. Тако је, као што се види, добио реченицу која је готово бесмислена.

У истој причи учињена је још једна слична погрешка. Хајдар, рањен у боју с Бјелопавлићима, кори неочекиваног госта,

свога пријатеља Стана Ружиног, што се, да рањеника види „и да му по обичају ране честита“, изложио толиком ризику да уђе међу Турке, којима је много „зла учинио“ и који га могу на сваком кораку убити и тако њему, Хајдару, срамоту нанијети. Али Стана „није своје брка“, него је заклао једног овна кога је на рамену донио, одрао га је и кожом Хајдарове ране обложио. У штампаном тексту ово „није своје брка“ (није се поколебао, помрсио у својим намјерама) измијењено је у: „...није Стана све бркало...“ Ова верзија је плод нечијег домишљања и налажења формулације сличног значења, али је измијењена реченица стилски слабија и нејаснија од оне у рукопису, у њој је, на примјер, сувишно оно *све*. Глагол *бркати* у горњем значењу забиљеженом и у Вукову и Броз-Ивковићеву рјечнику, јавља се у *Примјерима* више пута. Један човјек је видио људе у засједи, „али није брка но је одио к њима“ (30). Црногорцу „није допуштала душа да брка љубав с Турчином но га је повео код своје куће“ (47). Илији Кучу је крв излазила на ране кад би вина пио, али „све то њему не бркаше жељу за бој...“ (59).

У другом случају једна у рукопису нејасна ријеч изостављена је омашком или намјерно. Један бјелопавлићки војвода имао је злу снаху, али је према њој поступао благо, и то су му многи замјерали. Он каже својим критичарима: „Но мислите да би требало да сам ја зан мојој снаи кâ она мене...“ (62). У Кучима је у употреби облик *зан* умјесто књижевног *зао*.⁸

У предговору *Животу и обичајима Арбанаса* Љубомир Ковачевић наводи из списа Марка Миљанова низ примјера ове назализације, међу њима и *зан* и каже да је додавање сугласника *и* не само прилозима него и именицама, замјеницама и пријдевима „искључива особина кучког говора“, и то, „по правилу у мушком роду“. Он сматра да је ово *и* дошло под утицајем албанског језика.⁹

На једном мјесту војводиног аутографа написано је да су „достина изгинули“, а у свим досадашњим издањима, што је може бити потекло од штампарске прешке, стоји да су „дестина изгинули“ (68). У рукопису једне друге приче стоји „Али они су оба јунаци били, који су доста јуначкога спомена...“ (69). Умјесто ријечи *јунаци* штампа се *једнаци*, што је, можда, такође почело као штампарска погрешка. Као и у другим случајевима, ни ова нова реченица није без смисла, али смисла који приповједач није хтио да јој дâ.

У истој причи још једно мјесто је погрешно пренесено из рукописа у штампани текст. Један морачки јунак каже другоме: „Ово је у инат било што смо се пријед надметали...“ У књизи

⁸ На овај примјер изостављања пишчевих ријечи у дјелу указао је Борђе Рашовић у чланку: „Мисао и реч Марка Миљанова“, *Политика*, 27 маја 1971. стр. 21.

⁹ Марко Миљанов, *Живот и обичаји Арбанаса* XXVIII.

је то промијењено у „Он је у инад бољи што смо се пријед над-метали . . .“ Очигледно је да је само у рукопису реченица логична и добра. Њен смисао је у томе да су се надметала два јунака из ината, један другоме за инат. Верзија реченице у штампаном тексту тешко је схватљива, не одговара садржини приче. Није Милисав Мишњић „у инат“ бољи од Века Илинчића!

Марко Миљанов се у посљедњим причама гњевно обрачунао с једном маном многих својих племеника — с хвалисањем. Чак је поменуо једног таквог старог Куча (70). У рукопису приповједач се обраћа „ . . . њему и другијема нискијема фалишама . . .“ Дакле, по Марковом суду хвалисавци су морално ниски људи. У свим досадашњим издањима *Примјера* умјесто „нискијема“ штампано је „некијема“ („њему и другијема некијема фалишама“), што такође има смисла, али то није онај смисао који је приповједач изрекао.

Једна пишчева напомена, дата у току приповиједања, односи се на напоре Марка Миљанова да савлада писмени израз. Ту је писац изразио незадовољство оним што је постигао. „Но ја што гој народње пишем у све је скучено и украћено . . .“ (70). Тако стоји у рукопису. А у књизи је то овако речено: „Но ја што гођ наредно пишем . . .“ Ријеч народно („народње“) замијењена је слично по изгледу („наредно“) и тако је добијен неки други смисао, у ствари изгубљена је мисао коју је писац хтио да каже. И ова измјена је најближа преписивачевој или штампарској грешци.

Погрешно је прочитана и напомена којом се писац *Примјера чојства и јунаштва* обраћа „синовима моје другова који су по нашије села и племена дако би се што који с оволико примјера послужио . . .“ (70). То значи да су *Примјери* намијењени омадини из пишчева и других племена. Међутим, у књизи стоји да се писац обраћа „синовима . . . који су по нашијех села и планина . . .“ Очигледно, грешка је настала приликом преписивања или слагања због графичке сличности ове двије ријечи. И у наставку исте реченице нечије интервенције измијениле су пишчеву мисао.

У двије приче извршена су извјесна испуштања. То је, прво, учињено у дијалогу мајке Шаљанке са сином који је, уз још седамнаест шаљских главара, био одведен у Скадар, гдје их је чекало погубљење, а они су дали отпор и изгорјели с кућом у коју су се били заточили — утекао је, „проз некакву мазгалу од града“, само један — шеснаестогодишњи син Шаљанке (14). Изненађена синовљевим доласком, мајка запита: „Оклен ти дође, сине?“ Син: „Ја са Скадра, мајко“. „А камо ти друштво?“ Син: „Погибоше сви“. Тако то стоји у рукопису, и то је природан разговор. А то мјесто, нешто скраћено, налази се и у дјелу *Живот и обичаји Арбанаса* (мајка пита сина: „Окле ти сине? — Ја са

Скадра. „А камо ти дружина?“ — Погибоше“.¹⁰ У штампаном тексту *Примјера*, међутим, испуштене су све горе подвучене ријечи. Слична грешка учињена је у другој причи (27а) из које је испуштена једна реченица. Али ту је мање изгубљено у смислу, јер је већ било речено оно што је испуштена реченица садржавала. Међутим, и ови примјери прештампавају се деценијама овако осакаћени.

Погрешно је преписано или редиговано једно мјесто у епилогу дјела. У рукопису стоји: „Ви ћете виђети колико је Куча мојје брата Дрекаловића којиема је криво од мене зашто сам учинио да се жене између себе . . .“ У књизи је то дато у узвичном тону: „Виђите! Виђите! Колико је Куча . . .“ А та верзија је необична, поновљени узвични израз на почетку не одговара општем мирном излагању.

То су неки важнији примјери погрешног преписивања или редиговања „Примјера чојства и јунаштва“. Промјена, као што смо видјели, има разних. Неке ријечи су замијењене графичким сличним, и што је занимљиво, често имају одређени смисао, иако не овај прави. Зато ове грешке нијесу примијетили бројни каснији приређивачи и издавачи, па се оне понављају од првог издања, које је припремио Симо Матавуљ, у свима каснијим.

Све ово, међутим, не би требало да доведе до негативног закључка о општој вриједности Матавуљеве редакције овог дјела. Напротив, разноврсне интервенције Сима Матавуља, почев од наслова који је он књизи дао, много су допринијеле да дјело буде језпровитије и читљивије. Највећи број његових интервенција односио се на уклањање сувишних мјеста у завршецима прича која су била лабаво везана за сиже приче. Али то би захтијевало посебно излагање.

Summary

MATAVULJ'S REVISION OF »EXAMPLES OF COURAGE AND INTREPIDITY«

by Jovan Čađenović

Marko Miljanov, the Montenegrin duke and writer, brought his manuscripts to Beograd in 1900 to be published. Simo Matavulj, the writer himself, prepared his work »Examples of courage and intrepidity« for publication while Ljubomir Kovačević prepared the work »The Kuči tribe and the

¹⁰ Исто, стр. 30.

---

folktale and poem« and Milan Đ. Milićević »Life and customs of the Albanians«. In view of specific features and Marko Miljanov's characteristically original language (it was the native speech considerably different from the literary language standards) they all heavily intervened on the Marko Miljanov's manuscript. Simo Mata Vulj who having prepared the Duke's work for publication helped make it more concise and easy reading was not fair to the true meaning of Miljanov's manuscript, nevertheless. The same mistakes appeared in the later editions of »The examples of courage and intrepidity«. This paper quotes the errors and provides for a detailed analysis of the context, indicating the necessity for correction of mistakes in future editions of Miljanov's works.

